

INTERNATIONAL REVIEW OF SOCIAL HISTORY 1971, 1-2, 1972, 1-2, 3. Izd. Institut voor sociale geschiedenis, Amsterdam

Za razliku od prethodnih godišta, 1971. godine umjesto tri izašlo je svega dva broja, i to zbog toga što je redakcija bila zauzeta izlaženjem opsežnog dvobroja za 1972. (na više od 600 stranica), koji je posvećen 100-godišnjici Pariske komune, dok broj 3 za godinu 1972. ima ponovo, kao i svi raniji, svoju poznatu kompoziciju, to jest rasprave, studije i članke, dokumente i nadasve dobru i opsežnu bibliografiju u kojoj su registrirana manje-više sva važnija i značajnija djela o međunarodnom radničkom pokretu i važnijim socio-ekonomskim problemima.

Kao i prije, upozoravamo i ovaj put na one priloge iz povijesti međunarodnoga radničkog pokreta, koji mogu da budu zanimljivi i korisni za veći krug čitalaca, napose za one koji se bave radničkim pokretom u svijetu ili kod nas. Veći dio objelodanjenih priloga posvećen je zbivanjima u Velikoj Britaniji u 19. i 20. stoljeću, uz dva priloga iz povijesti radničkog pokreta u Francuskoj. Dvobroj 1972. posvećen Komuni prikazat ćemo, zbog njegove specifičnosti, na kraju našeg osvrta ali ipak u sklopu izdavačke djelatnosti *International review* s obzirom na to da je on njen sastavni dio.

Studija ekonomskog historičara D. J. Rowea iz Newcastlea iznosi na vidjelo do sada gotovo nepoznate činjenice o čartističkom pokretu toga grada. Mjesto imade za sobom zamjernu tradiciju, poznato je još iz rimskih vremena, leži na rijeci Tyne, a u toku stojeća se u njemu razvila i industrija. Grad je poznat i po tome što je godine 1823. George Stephenson smjestio u njemu velika postrojenja za obradu željeza, te je u njima izrađena i prva lokomotiva upotrijebljena na najstarijoj željezničkoj pruzi na relaciji Stockton-Darlington. I u tome gradu, kao i po ostaloj Engleskoj, čartistički je pokret imao zamjeran broj sljedbenika. Riječ je o pokretu engleskih radnika 30-ih godina 19. stoljeća, koji je izbio zbog sve veće pauperizacije najamnih i ostalih radnika a i izvlaštenih seljaka, sitnih zanatlija i drugih. Organizatori pokreta zahtijevali su uz poboljšanje životnih uslova i politička prava, koja im nije davao ni novi izborni zakon iz godine 1832, pa je zbog toga i sastavljena takozvana »peoples charter« po kome pokret nosi i ime. Pokret je potrajao sve do godine 1848, a Rowe ga je obradio za to razdoblje u Newcastleu, jer je to mjesto ostalo sve do njegova rada manje-više izvan izdavačke domene pojedinih istraživača. Tu lakunu ispunio je Rowe svojim prilogom. Ustanovio je da je čartizam bio osobito snažan 40-ih godina i u Newcastleu i u bližoj okolini. Autor bazira svoje rezultate pretežno na ondašnjoj čartističkoj štampi na čelu s poznatim glasilom *Northern Star* (Sjeverna zvijezda) koji se u originalu čuva u British Museumu u Londonu. Osim toga Rowe je proučio i ondašnju štampu Newcastlea, pa je tako ukazao na kontinuitet događaja sve do godine 1848. Pokret je u Newcastleu kulminirao godine 1844, pa je istodobno izbio i oveći dobro organizirani štrajk, koji je manje-više zahvatio sav sjeveroistok Engleske. Pojedinci iz Newcastlea istupaju s vremena na vrijeme sve do 50-ih godina, no bez većih uspjeha, pa je tih godina čartizam i u

tome dijelu Engleske nestao s povijesne pozornice, udarivši ipak donekle pečat počecima revolucionarnih akcija radništva. *International review* ... , 1971, 1, 17 — 39).

Keith Burgess, ekonomski historičar sveučilišta u Glasgowu, obradio je podrobno pojedine faze velikoga željezničkog štrajka u Engleskoj godine 1852. U njem je sudjelovalo više od 3000 željezničkih radnika (*International review* ... 1972, 3, 645—660).

J. O. Springhall sa sveučilišta u Ulsteru obradio je prve pojave i neke pojedinačne akcije skautskih organizacija u Engleskoj. Ustanovljuje da se te organizacije javljaju godine 1883. u Glasgowu, a osnivači su u prvim godinama mladi radnici. S vremenom se taj omladinski pokret širi sve više ne samo po Engleskoj nego i po ostaloj Evropi, no kasnijih godina prevladava građanski element. Prilog je svakako zanimljiv, iako — početna radnička organizaciona faza kasnijih godina posve nestaje — čitava organizacija pati od »građanštine« što potcrtava i sastavljač priloga (*International review* ... 1971, 2, 125—158).

Jedan od najvrednijih radova svakako je studija Ralpa Heyburna, suradnika sveučilišta u Dunedinu, Nova Zelandija. Autor je obradio pojavu takozvanih velikih marševa na London u borbi protiv gladi i nezaposlenosti. Takvi su marševi organizirano učestali u Engleskoj od godine 1922. dalje. Te masovne akcije organizirao je »Nacionalni pokret nezaposlenog radništva« (National Unemployed Workers Movement, poznat pod kraticom NUWM). Ta organizacija bila je osnovana u travnju godine 1921. sa ciljem potpomaganja nezaposlenih. Rukovodilac organizacije bio je Wal Hannington, koji je uspješno provodio u djelo postavljeni cilj i zadatke. Organizacija je bila usko povezana i s Britanskom komunističkom partijom, pa je ta suradnja napose ojačala od godine 1922. dalje. Upravo te godine započeli su i prvi masovni pohodi na London poznati pod nadimkom »Narodni marš protiv gladi«. Marš godine 1922. bio je izazvan velikom nezaposlenošću, koja je, osim u Škotskoj, zavlдалa u Lancashireu, Južnome Walesu i još nekim drugim krajevima. Od godine 1929. sve do 1936. bilo je pet velikih pohoda na London. Svi ti pohodi gotovo su uvijek završavali velikom zaključnom demonstracijom, koja se održavala u Hyde Parku u Londonu, ne bilježeći međutim gotovo nikada neki veći uspjeh. Autor je s pravom ukazao na to da je i u tome masovnom pokretu bilo konfidenata među radnicima, koji su uvijek unaprijed upozoravali londonsku policiju na predstojeći pohod na London. U radu je prvi put korištena tek sada pristupačna arhiva Metropolitan policije u Londonu od 1930. dalje. U brojnim policijskim izvještajima nalaze se povjerljivi iskazi konfidenata, koji su se, sudeći prema pristupačnoj građi, nalazili među nezadovoljnicima izazivajući ih često na nesmotrene ispade i izjave, pa onda na vrijeme informirali londonsku policiju o predstojećim gibanjima radništva. Svakako je taj prilog to vredniji, što je nastao kao isključivi rezultat istraživanja do sada nove i potpuno nepoznate arhivske građe (*International review* ... 1972, 3, 625—644).

Daljnja dva rada posvećena su povijesti radničkog pokreta u Francuskoj. U prvome su informativno prikazane akcije francuskog radništva u većim francuskim gradskim središtima godine 1848, i to od veljače do lipnja te godine. Središta radničkih nemira bili su u prvome redu Lyon i Marseille. Prvi grad poznat je po svome revolucionarnom radništvu i iz prijašnjih decenija. Veliki nemiri izbili su i u Saint-Etienneu, gradu koji je od 40-ih godina 19. stoljeća pokazao zamjeran industrijski razvoj i s time u vezi povećan broj radništva. Grad je

bio središte proizvodnje oružja, a u njegovoj neposrednoj blizini bili su i veliki rudnici. Osim toga je u gradu bila razvijena i industrija tekstila napose industrija svile. U čitavom proizvodnom procesu bilo je godine 1848, zaposleno više od 30.000 radnika, pa je upravo to radništvo, zbog slaboga životnog standarda i zbog teških političkih prilika i pritiska, često izazvalo sukobe organizirajući ophode, štrajkove i slične akcije. U tome gradu istupa radništvo na čelu s rudarima i u vrijeme izbijanja Pariske komune priklanjajući se svojim istomišljenicima u Parizu. Nemiri izbijaju i u Rouenu, Limogesu i mnogim drugim gradskim središtima. Uspjesi su svih tih akcija minimalni i ostaju gotovo nezapaženi, no zavravaju da budu spomenuti i analizirani kao uvod u kasniju prvu proletersku revoluciju godine 1871. (International review . . . 1972. 3. 661—674). U drugom prilogu obrađena je akcija za osamsatni radni dan u Francuskoj s osvrtom na rad i djelovanje Alphonsa Merrheima, sekretara Federacije metalnih radnika u Francuskoj, na početku 20. stoljeća. Merrheim je bio predstavnik revolucionarnog sindikalizma i sudjelovao je i u pokretima za osamsatno radno vrijeme, koje je od francuske vlade 1. svibnja 1906, službenim putem zatražila i Generalna konfederacija rada. U prilogu je obrađen i oveći štrajk, koji je istodobno izbio u gradiću Hennebontu, a čiji je glavni organizator i pokretač bio Merrheim. I tamošnje je radništvo osim povišenja nadnica počelo tom prilikom iznositi svoje zahtjeve i za osamsatni radni dan. Merrheim je kao sudionik štrajka napisao oveću studiju, koju je za svoj prilog iskoristio autor Nicolas Papayanis, pa upravo i korištenje te dokumentacije povećava vrijednost toga zanimljivog i sveobuhvatnog priloga (International review . . . 1971, 2, 159—184). U rubrici »Dokumenti« objelodanjeno je nekoliko veoma vrijednih materijala koji se svi manje-više odnose na povijest međunarodnoga radničkog pokreta u drugoj polovini 19. i na početku 20. stoljeća.

Edmund Silberner, profesor modernih socijalnih pokreta na fakultetu ekonomskih i socijalnih znanosti sveučilišta u Jeruzalemu, objelodanio je jedanaest do sada nepoznatih pisama ruskog revolucionara, demokrata, književnika i novinara Aleksandra Hercena (1812—1870). Autor u kraćem uvodnom tekstu skreće najprije pažnju na to da je u razdoblju 1954—1966. objelodanjena obimna građa o Hercenovom životu i radu u kojoj su i njegova brojna pisma mnogim poznatijim i manje poznatim evropskim ličnostima. Građa je izdana u Moskvi pod naslovom A. I. Hercen, Sobranie sočinenij, u 30 svezaka uz indeks. Izdavač je moskovski Institut svjetske literature pri Sovjetskoj akademiji znanosti. I ovaj put, kao i uvijek pri znanstvenoistraživačkom radu, iako je riječ upravo o golemim rezultatima, pojavljuje se kao i redovito pitanje potpunosti šta je i logično. Tako je bilo ovaj put. Silberner je naime, radeći u Bonnu, Münchenu, Zenevi i Parisu, naišao na još nekoliko Hercenovih pisama, pa vjerujemo da ni s tim Silbernerovim dokumentarnim prilogom još uvijek nije sva građa pronađena. Silberner je najprije pronašao tri Hercenova pisma u Bonnu i Münchenu i to u sveučilišnoj knjižnici u Bonnu dva pisma upućena povjesničaru umjetnosti Gottfriedu Kinkelu (1815—1882), i jedno pisano kulturnom povjesničaru Ferdinandu Gregoroviusu (1821—1891) koji je od 1848. do smrti živio u Italiji. Posljednji je poznat kao sastavljač obimnog djela u 8 svezaka o Povijesti Rima u srednjem vijeku na njemačkom jeziku. S Kinkelom, iako prijatelj, Hercen se razračunava zbog poljskog pitanja i iz toga neslaganja nastaje s vremenom i jaz među prijateljima, jer je Hercen uvijek branio prava Poljaka, razišavši se zbog toga ne samo s Kinkelom nego i s mnogim ruskim liberalima. U pismu Gregoroviusu ističe osim drugih pojedinosti da je sretan što napušta Englesku.

To se pismo u originalu danas nalazi u Bavarskoj državnoj nacionalnoj knjižnici u Münchenu, u ostavštini Ferdinanda Gregoroviusa. Objelodanivši ta pisma Silberner na kraju dodaje omanju bilješku kojom obavještava čitaoca da je u međuvremenu pronašao još nekoliko Hercenovih pisama upućenih nekim drugim ličnostima (International review... 1971, 1, 59—65). Novopronađena pisma također su veoma zanimljiva, jedno je upućeno poznatom prirodoslovcu i sveučilišnom profesoru Karlu Vogtu u Ženevu, a ostalih nekoliko francuskom liječniku Amédéeu Devilleu (1820—1879), poznatom članu republikanskih organizacija godine 1848. On se gotovo čitavog svoga života zalagao za napredne ideje, pa ga je to i povezalo s Hercenom kome je osim toga bio i liječnikom. Pismo Vogtu sačuvano je u Ženevi u Sveučilišnoj knjižnici, a pisma Devilleu u Zbirci autografa i dokumenata Gabriela Devillea, nećaka spomenutog liječnika. Usput rečeno, Gabriel Deville bio je socijalist, povjesničar, parlamentarac i diplomat, umro je godine 1940. Bio je i izdavač jednog popularnog izdanja Marxovog Kapitala i bio poznat kao sakupljač autografa, pa njegova zbirka sadrži autografe u vremenskom rasponu od 17. do 20. stoljeća, a uz to i mnoga pisma njegova ujaka Devillea (International review... 1972, 3, 705—713).

Paul Meier objelodanio je tekst jednog dosad neobjavljenog predavanja Williama Morrisa (1834—1896), poznatog engleskog slikara, pjesnika, esejista, prevodioca, romansijera i političkog radnika. Poznato je da ga je njegov početni estetički revolt protiv kapitalizma s vremenom priveo k socijalistima i njihovom pokretu. Pisac je i jednog utopističkog romana pod naslovom »Novosti ni od kuda« u kome daje sliku jedne utopističke komunističke zajednice u budućnosti. Te svoje ideje donekle zastupa i u neobjelodanjenom predavanju koje nosi naslov »Kako ćemo živjeti«. Predavanje je održao u društvu fabijevaca 1. ožujka 1889. (International review... 1971, 2, 217—240).

Treći dokumentacioni prilog iznosi na vidjelo nove materijale iz povijesti ruske socijalističke štampe, koja je godine 1914, 1915. i 1916. na ruskom jeziku izlazila u Parizu. Riječ je o listu *Golos* (Glas) koji je dnevno od 13. rujna 1914. do 26. siječnja 1915. izlazio u Parizu, dok ga nisu zabranile francuske vojne vlasti. Drugi list, *Naše slovo* (Naša riječ), koji se ideološki nadovezao na *Golos*, izlazio je također dnevno od 29. siječnja 1915. do 15. rujna 1916. Sam Lenjin smatrao je list *Golos* neko vrijeme najboljim evropskim socijalističkim glasilom, a i francuski je socijalist Alphonse Merrheim na Zimmerwaldskoj konferenciji u rujnu godine 1915. isto tako oduševljeno zastupao ideološka gledišta *Novoga slova*. Objelodanjeni novi dokumenti, na temelju nekih pisama, поближе osvjetljaju stavove i rad tih dviju redakcija. Pisma je objelodanio Alfred Erich Semm, profesor povijesti na Sveučilištu Wisconsin u Madisonu. Dio pisama nalazi se danas u Aleksinski arhivu unutar Ruskog arhiva Sveučilišta Columbia u New Yorku, a pisma Lunačarskog u Sveučilišnoj knjižnici u Ženevi (International review... 1972, 3, 675—704).

Prelazimo sada na dvobroj 1972. koji je, kao što je rečeno na početku našeg osvrtu, sav posvećen stogodišnjici Pariske komune. Tekstove više od dvadeset suradnika izdali su pod rukovodstvom Jacquesa Rougeriea: Tristan Haan, Georges Haupt i Miklos Molnar. Gotovo svi su i pisci pojedinih tekstova o čemu će kasnije biti riječ. U kraćem predgovoru Jacques Rougerie ukazuje na kompoziciju zbornika i naglašava da su ovaj put došli u obzir oni radovi koji iznose na vidjelo manje poznata zbivanja vezana uz Komunu. Zbog toga nije objelodanjen nijedan zaseban tekst posvećen specijalno Marxu, nego su on i njegovi stavovi veoma često citirani u tim radovima. Zbornik je podijeljen u nekoliko

odjeljaka vezanih uz pojedine probleme. Na kraju je dodan popis suradnika s njihovim zvanjima i radnim mjestom, popis kratica i opsežan indeks ličnosti, organizacija i publicistike.

Prvi odjeljak posvećen je razdoblju 1870—1871. Na čelu je rasprava koju je napisao Jacques Rougerie o radničkom pokretu u Parizu 1870—1871. Uz jedan faksimil objelodanjeno je i nekoliko vrijednih dokumenata, koji čitaoca uvode u zbivanja koja su bila u središtu pažnje za vrijeme Komune. Götz Langkau, suradnik njemačke sekcije u Amsterdamskom institutu, obradio je na temelju pretežno nepoznatih dokumenata rad takozvane njemačke sekcije Prve internacionale u Parizu. Iako je ta sekcija zapravo prestala postojati već u kolovozu godine 1870, njeni su članovi ipak dali svoj prilog, a imali su i stanoviti udio u pariskim događajima u ožujku godine 1971. I uz taj rad je objelodanjeno nekoliko veoma vrijednih i do sada nepoznatih i neobjelodanjenih dokumenata. Maurice Moissonier, profesor u Lyonu, obrađuje događaje u pokrajini i zadržava se na onim mjestima u kojima je Komuna uz pristalice imala i najviše rezultata, a to su: Marseille, Lyon, Toulous i Narbonne. Uz tekst i dokumentaciju autor je izradio i izvanrednu kartu lokaliteta s naznakom reakcije u pojedinim mjestima. Na taj prilog nadovezuje se rad Juliana P. W. Archera, profesora povijesti na Sveučilištu Iowa u Sjedinjenim Američkim Državama. Prilično detaljno obradio je početak ustanka u predgrađu Lyona, nazvan la Guillotiere, koji je izbio 30. travnja 1871. Prilogu su dodane tabele s raznovrsnim statističkim podacima. Prema autorovim navodima, taj je tekst donekle izvadak iz njegove doktorske disertacije koja nosi naslov Prva internacionala i lyonski revolucionarni pokret 1864—1871.

U drugome odjeljku, koji je posvećen međunarodnim reagiranjima na Parisku komunu i reagiranjima pojedinih tadašnjih vlada, akcent je na reakciji Bismarckove i španjolske vlade i na konzervativnom stavu u Sjevernoj Americi. U trećem odjeljku, koji je nazvan »Diaspora i povratak«, nalazimo najprije priloge posvećene proskribiranima i izbjeglicama. Prilozi u tome odjeljku posvećeni su osim evropskim zemljama i Latinskoj Americi. Asistentica Sveučilišta u Gandu, Daisy E. Devreese ukazuje na prilike i uslove pod kojima su proskribirani živjeli u Belgiji od 1871. do 1880. Na njen prilog nadovezuje se studija Marca Vuilleumiera, švicarskog povjesničara radničkog i socijalističkog pokreta. Piše o prilikama u Švicarskoj, a svoje navode potkrepljuje i zanimljivom dokumentacijom. Naglašava da je naročito Ženeva prihvatila neobično srdačno proskribirane komunarde, pa su pojedinci činili sve moguće kako bi im boravak bio što udobniji i bolji. U kraćem članku Miklos Molnar ustanovljuje da je veoma slabo poznata sudbina proskribiranih koji su se našli u Londonu, pa bi zato trebalo prikupiti i objelodaniti svu do sada neobjelodanjenu dokumentaciju. Autor uz članak objavljuje nekoliko dokumenata, koji se osim Vaillantovog pisma Marxu, nalaze u foto-kopiji, i to veoma staroj, u Hooverovoj instituciji u Stanfordu, u Kaliforniji. Pitanje originala tih foto-kopija je i danas otvoreno, ali se original Vaillantovog pisma čuva u Fondu Marx-Engels u Amsterdamskom institutu. Sva objelodanjena dokumentacija samo je mali prilog upoznavanju prilika o proskribiranim komunardima koji su živjeli u Londonu. Jacques Rougerie objelodanjuje popis članova sekcije francuskog jezika koja se nalazila u Londonu i zastupala ideje Prve internacionale. Prije nje već je jedna takva sekcija postojala u Londonu, no ta druga, osnovana 19. studenog 1871, bila je doduše kratka vijeka, ali su njeni članovi uoči Haškog kongresa Prve internacionale u većini bili zastupnici Marxove ideologije. Dokument s tim popisom

slučajno je pronađen u Amsterdamskom institutu, a datiran je sa 30. kolovozom godine 1872. Najopširniji rad napisao je u tome odjeljku Marcelo Segall, sveučilišni profesor u Čileu. Njegovoj opširnoj studiji naslov je U Latinskoj Americi — Razvoj radničkog pokreta i proskribirani. Na početku svoje studije ustanovljuje da je za Francusku Komuna samo važan socijalistički moment, a za Latinsku Ameriku ključni događaj za stvaranje modernog društva. Zatim prelazi na povijesni razvoj uvjetovan evropskim događajima, koji su izazvali dolazak prvih proskribiranih ličnosti u Latinsku Ameriku od vremena Svete alijanse nadalje. Bili su to tada vojnici i oni koji su bili pobijeđeni snagama Svete alijanse, a proskribirala ih je restauracija. U drugoj etapi pojavili su se oni koji su bili sudionici srpanjske revolucije godine 1830, u trećoj »četrdesetosmaši«. Posljednji su se u većini smjestili u Čileu, Urugvaju, Brazilu i Argentini. Zatim slijede oni koji su bili izvrgnuti Bismarckovim protiv socijalističkim zakonima. Među njima bilo je i Marxovih i Engelsovih prijatelja. Dolaze i anarhisti — većinom Talijani, koji su ujedno bili i duhovni pokretači radničkih pokreta u Argentini, Brazilu, Peruu, Čileu i Urugvaju. Nakon Komune dolaze i komunardi, među njima poznati Charles Delescluze, pa Alphonse Gent, Jean Jacques Pillot, koji je bio osnivač jedne utopističko-komunističke sekte, a poznat je kao član Savjeta komune. Dio komunarda živio je u Buenos Airesu, ali nakon požara Isusovačkog kolegija Spasitelja, 28. veljače 1875, koji je imputiran komunardima izagnani su iz Buenos Airesa. Prisiljeni su nakon toga živjeti van većih gradskih središta, skrivajući se i pod lažnim imenima, pa je zbog toga danas to teže istražiti ne samo njihov rad nego i samo postojanje. Autor zatim u manjim poglavljima veoma detaljno analizira život pojedinih komunarda, koji su se smjestili u Argentini i Čileu. Iznosi i veoma zanimljive podatke o počecima radničkog pokreta u Latinskoj Americi, o najstarijim radničkim organizacijama, izdavačkoj djelatnosti, štampi i ostalim akcijama. Na jednom mjestu iznosi i zanimljiv podatak da je José Miguel Blanco, student lijepih umjetnosti u Parisu, prisustvovao događajima za vrijeme Komune, koji su toliko na njega djelovali da je izradio kip sadržajno vezan uz taj događaj. Bilo je to prvo umjetničko djelo posvećeno prvoj proleterskoj revoluciji. Nakon povratka u domovinu, Blanco postaje osnivač demokratske partije Čilea, a na početku 20. stoljeća zahtijeva njeno primanje u Drugu internacionalu. Zahtjev je riješen pozitivno, pa se on i dalje borio za politička prava svojih sunarodnjaka i za poboljšanje njihovih bijednih životnih uvjeta. Na kraju svoje opsežne studije autor se zadržava i na počecima radničkog i socijalističkog pokreta u Mexiku. Studija je snabdjevena izvanrednim znanstvenim aparatom, pa iz bilježaka dobivamo detaljan uvid ne samo u historiografiju, nego i u brojni dokumentacioni materijal koji osvjetljava početke radničkog pokreta u Latinskoj Americi. U drugome dijelu »Diaspore i povratka« riječ je o »povratnicima«, pa se na uvodnom mjestu nalazi faksimil naslovne stranice djela koje nosi naslov »Oni koji se vraćaju« (Ceux qui reviennent). To je dosje amnestiranih izdan godine 1880. izrađen po abecedi kao neka vrsta biografskog rječnika. Na stranici koju posjedujemo u faksimilu nalazi se prezime Allemane. Saznajemo da je rođen godine 1842, da je bio tipograf i da je napokon pomilovan. Prvi prilog u tome odjeljku posvećen je upravo Jeanu Allemaneu, njegovom udjelu u Komuni, kao jednom od zastavnika toga velikog pokreta. Članak je napisao Michel Winock, asistent sveučilišta u Parisu. Opisan je i život i rad Paula Broussea, koji nije bio aktivan komunard, nego je pripadao toj generaciji, a bio je poznat po svojim radikalnim stavovima. Objelodanjen je i kraći prilog o Leu Frankelu, ličnosti koja je imala veza

i s radničkim pokretom u jugoslavenskim zemljama, pa je na to upozorio i Ivan Kovačević, ustanovivši da postoje »[...] indikacije da je Frankel, očenivši tadašnji značaj razvoja socijalističkog pokreta u Srbiji i narodnooslobodilačkih pokreta u Bosni i Hercegovini i Bugarskoj za stvar revolucije uopšte, stupio u dodir sa socijalistima iz južnoslovenskih zemalja« (Ivan Kovačević, O tajnom klubu stranih socijalista u Beogradu i njegovoj delatnosti 80-ih godina XIX veka, Prilozi za istoriju socijalizma, Beograd 1965, 2, 193). U članku o Frankelu autor Janós Jemnitz, naučni suradnik i direktor Historijskog instituta pri Mađarskoj akademiji nauka u Pešti, iznosi manje-više općepoznate podatke o velikom revolucionaru, te na kraju ustanovljuje da se Frankel vratio godine 1889. u Francusku gdje je ponovo veoma brzo uspostavio vezu s nekadašnjim komunardima i francuskim socijalistima. Slijede kraće biografske skice o Albertu Richardu i Edouardu Vaillant; prvi je bio jedan od poznatijih članova lyonske sekcije Prve internacionale, a drugi je poznati komunard i veoma aktivan socijalist nakon povratka iz egzila godine 1880. Uz prilog o Vaillant, koji je napisao Jolyon Howorth, sveučilišni profesor u Parizu, objelodanjeno je i nekoliko vrijednih dokumenata, uz ostalo i jedno pismo Andriji Scheuu. Toga poznatog austrijskog socijalista Vaillant je upoznao u Beču godine 1868, u vrijeme kada je bio tamo na studijama.

U novom odjeljku, pod naslovom »Odjeci«, u prvome dijelu opisani su neki ideolozi na čelu s Lavrovom i Bakunjinom. Posljednjeg je obradio Arthur Lehnig, naučni suradnik sekcije Arhive Bakunjin u Amsterdamskom institutu. Lehnig je danas svakako jedan od najboljih poznavalaca Bakunjinovog života i rada, pa je u svom kraćem prilogu samo rezimirao djelovanje poznatog ruskog anarhista. Onima koji se žele približe baviti Bakunjinom skrećemo pažnju na četiri omašne sveske dokumenata, koje je prije nekoliko godina sabrao i izdao Lehnig u izdanju Amsterdamskog instituta. To su: Mihael Bakunjin i Italija 1871—1872, sv. 1, 352 str., i sv. 2, 492 str. U drugome dijelu obrađena je Prva internacionala, njeno širenje po Italiji i konflikt između Bakunjina i Marxa; Bakunjin i njegovi sukobi u Internacionali 1872, 500 str.; Etatizam i anarhija 1873, str. 465; Bakunjin i njegove veze s Nečajevom 1870—1872, str. 492.

U drugome dijelu obrađeni su odjeci Komune u pojedinim većim i manjim nacionalnim sredinama. Ti su prilozi napose zanimljivi i za nas zato što je riječ i o odjecima Komune u Rumunjskoj i Mađarskoj. Za požaliti je što nije bar nekim manjim prilogom prezentiran i jugoslavenski prostor, jer je poznato da je i na njem bilo odjeka, što nam posvjedočuje i omašan Zbornik izdan u povodu stogodišnjice Pariske komune u Beogradu (Pariska komuna 1871—1971, Odjeci Pariske komune u zemljama Jugoslavije, Beograd 1971, knjiga druga). Georges Haupt, direktor Centra za dokumentaciju SSSR-a i slavenskih zemalja u Parizu obradio je detaljno stanje u Rumunjskoj u vrijeme izbijanja Pariske komune i utvrdio da se nikako ne može govoriti o neposrednim odjecima, već da su ti odjeci tek postepeno počeli prodirati i u Rumunjsku. U prvom redu rumunjska štampa nije imala stalnog dopisnika u Parizu, a osim toga su novine iz vremena Komune sa dosta velikim zakašnjenjem stizale u Bukurešt. Prvog travnja pojavio se u Bukureštu radikalni dnevnik pod nazivom *Telegraful*. Odnosio se, doduše, rezervirano spram Komune i svih socijalističkih tendencija, no nije pokazivao nikakvih simpatija ni za Thiersa. Simpatije, i to otvorene, pokazivala je za Komunu satirična štampa na čelu sa listom *Ghimpele* (Panda), u kojoj je surađivao i poznati poljski revolucionar Dembitzki. Na kraju svoje studije autor

iznosi i podatke o zanimljivoj okružnici tadašnjeg rumunjskog ministra predsjednika Lascara Catarguia svim prefektima ujesen godine 1871. U toj okružnici skreće se pažnja na to, da je on, kao predsjednik i ministar unutrašnjih poslova, dobio podatke o osnivanju nekih podružnica Prve internacionale i u Rumunjskoj, pa naređuje da se o tome povede oštra istraga. Svakako je zanimljivo ustanoviti da gotovo istodobno i austro-ugarske vlasti u našim krajevima strepe pred istom opasnošću od osnivanja podružnica Prve internacionale i u nas.

Agnes Ságvari, direktorica Gradskog arhiva u Pešti, piše o odjecima Komune u Mađarskoj i za to se velikim dijelom koristi napisima tadašnje napredne štampe koja dolazi u Peštu, na prvom mjestu člancima leipziškog lista *Der Volksstaat* (usput napominjemo da je zagrebačka Nacionalna i Sveučilišna knjižnica u Zagrebu nabavila komplet fototipskog izdanja toga poznatog njemačkog socijaldemokratskog lista) i lista *Der Vorboote* koji je bio glasilo ženevske njemačke sekcije Prve internacionale. Iskristila je i podatke koje je objavio Geza Schulhof, član Općeg radničkog društva u Pešti, i njegov kroničar, koji je zabilježio da su mađarski radnici svugdje za vrijeme Komune bili u pokretu i da su s ponosom pratili zbivanja u Parizu. Smatrajući da su njihova pariska braća dali socijalističkom pokretu još veće značenje i važnost, Schulhof je već godine 1895. izdao u Pešti na mađarskom jeziku povijest postanka i razvoja radničkog pokreta, te se u toj monografiji detaljno zadržava i na odjecima Pariske komune. Autorica zatim s pravom ustanovljuje da je današnja mađarska historiografija veoma opširno obradila Parisku komunu i njene odjeke u Mađarskoj. Na kraju toga odjeljka objelodanjen je i jedan prilog o Kini u kome, ponešto nategnuto, autorica Marie Claire Bergère, asistentica Nacionalnog instituta za jezike i civilizaciju Orijenta u Parisu, ukazuje na neke sličnosti između Pariske komune i Komune u Kantonu godine 1927. Zatim prelazi na kulturnu revoluciju u Kini, smatrajući je donekle također sljedbenicom Pariske komune.

Na kraju su obrađene i neke kulturnohistorijske komponente, i to u odjeljku pod naslovom »Od literature do povijesti«. U taj golemi Zbornik uložen je velik trud i znanje i on će, kao kompleksno djelo, svakako poslužiti kao dobar priručnik svima koji se na širem planu i dalje namjeravaju baviti Pariskom komunom i radničkim pokretima u svijetu 80-ih godina 19. stoljeća.

Miroslava Despot

*ISTORIJA XX VEKA — ZBORNIK RADOVA, sv. XI—XII,
Beograd 1970—1972.*

Dva posljednja sveska zbornika radova *Istorija XX veka* (XI i XII) donose, kao i dosadašnji brojevi niz interesantnih radova s područja najnovije historije jugoslavenskih naroda (o prethodnim svescima usp. prikaz u ČSP, 2 (1970, 266—272).

Najnoviji broj zbornika (XII, 1972) posvećen je profesoru dru Dragoslavu Jan-koviću, osnivaču i prvom odgovornom uredniku zbornika, koji je, kao upravnik Odeljenja za istorijske nauke, organizirao znanstvenoistraživački rad na najnovijoj historiji jugoslavenskih naroda, u povodu svoje šezdesetogodišnjice života.